

Հետազոտական աշխատանք

Թեմա՝ Միջառարկայական կապերի ապահովման կարևորությունն ու հնարավոր միջոցները ֆիզիկայի ուսուցման պրոցեսում:

Առարկա՝ ֆիզիկա

Դպրոց՝ Արգավանդի միջնակարգ դպրոց

Ուսուցիչ՝ Գոհար Խառատյան

Ղեկավար՝ Կիմա Սարգսյան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

- Ներածություն-----
- Միջառարկայական կապերի խնդիրները-----
- Ֆիզիկայի և մաթեմատիկայի միջառարկայական կապերը-----
- Ֆիզիկայի և քիմիայի միջառարկայական կապերը-----
- Ֆիզիկայի և կենսաբանության միջառարկայական կապերը-----
- Ֆիզիկայի և աստղագիտության միջառարկայական կապերը-----
- Ֆիզիկայի և աշխարհագրության միջառարկայական կապերը-----
- Ֆիզիկայի և էկոլոգիայի միջառարկայական կապերը-----
- -----
- Ֆիզիկայի և պատմության միջառարկայական կապերը-----
- Ֆիզիկայի և հայոց լեզու և գրականության միջառարկայական կապերը-----
-
- Ֆիզիկայի և երաժշտության միջառարկայական կապերը-----
- Ֆիզիկայի և արվեստի միջառարկայական կապերը-----
- Հետազոտական մաս-----
- Եզրակացություն-----
- Օգտագործված գրականություն-----

Ներածություն

Աշխարհի զարգացման ներկա փուլում ցանկացած գիտական, տեխնիկական և այլ բնույթի խնդիր հնարավոր չէ լուծել մեկ մասնագիտության շրջանակներում:

Մարդկության առաջ կանգնած խնդիրները պահանջում են համակողմանի վերլուծություններ և տարբեր մասնագետների համատեղ աշխատանք: Այդ խնդիրների լուծումը պարտադրում է, որպեսզի միջգիտական կապերը միմյանց հետ գնալով էլ ավելի սերտանան և գիտության տարատեսակ ճյուղերը միմյանց հետ գնալով էլ ավելի ինտեգրվեն: Նման միտումը, անշուշտ, ազդում է առաջին հերթին ուսումնական ծրագրերի վրա և առաջ է բերում կրթական նոր մոտեցումների պահանջ:

Գիտական տարբեր ճյուղերի հիմունքներին ծանոթացումը և դրանց միջոցով մարդու աշխարհաճանաչողության ու մտահորիզոնի ընդլայնումն սկսվում է դպրոցից: Հետևաբար, առաջին հերթին հենց դպրոցի ուսումնական ծրագրերը պետք է կազմված լինեն այնպես, որ ուսումնական գործընթացում սովորողները մշտապես գտնվեն միջառարկայական կապերի գործածության կիզակետում:

Միջառարկայական կապերի իրագործումը հնարավորություն է ստեղծում խնայելու ժամանակը՝ աշակերտների ընդհանուր ուսումնական կարողությունների և հմտությունների ձևավորման համար ստեղծելով նպաստավոր պայմաններ:

Բացի այդ, միջառարկայական կապերի շնորհիվ առավել մատչելի ու դյուրին է դառնում նոր նյութի յուրացումը:

Միջառարկայական կապերը պետք է նպատակառոտվեն աշխարհի բաղկացուցիչ մասերի եռամիասնության՝ «բնություն-մարդ-հասարակություն» հասկացության ըմբռնմանը:

Ժամանակակից պահանջների համապատասխան՝ այսօր մեծանում է բնագիտական առարկաների միջև կապերի բացահայտման դերն ու նշանակությունը, ինչպես նաև այդ կապերի՝ հետաքրքիր կերպով մատուցումը:

Մեր ժամանակներում առաջնակարգ նշանակություն է ստանում առարկաների և գիտությունների համագործակցությունը՝ միջառարկայական կապերը: Ուսուցման գործընթացում կարևոր տեղ պետք է հատկացնել միջառարկայական կապերին, որոնք ուսուցման հաջողության անհրաժեշտ պայմաններից են: Միջառարկայական կապերի մասին Յ.Ա.Կոմենսկին իր «Մեծ դիդակտիկա» աշխատությունում նշում է, որ ուսումնական առարկաների փոխկապակցված ուսուցումը երեխաներին սովորեցնում է բացահայտել

ուսումնասիրվող առարկաների և երևույթների միջև եղած կապերը. «Ամեն ինչ ամրապնդել բանականության հիմունքներով նշանակում է ամեն ինչ սովորել՝ մատնացույց անելով պատճառները, այսինքն՝ ոչ միայն ցույց տալ, թե ինչպես է այս կամ այն բանը տեղի ունենում, այլ նաև ցույց տալ, թե ինչու դա այլ կերպ լինել չի կարող: Չէ՞ որ իմանալ որևէ բան նշանակում է իրը ճանաչել իր փոխկապակցվածության մեջ»: Տեղեկատվական հաղորդակման տեխնոլոգիաների և օտար լեզուների դասաժամերին ուսուցումը պետք է կազմակերպել այնպես, որ կատարելագործվեն սովորողների լեզվամտածողության ունակությունները ի նպաստ ստեղծագործական և քննադատական մտածողության: ՏՀՏ -ների և օտար լեզուների դասաժամերի մեծ մասը պետք է կազմակերպել մյուս առարկաների հետ օրգանական կապի մեջ, որը հնարավորություն կտա զարգացնելու սովորողների տարբեր կարողունակության որակներ: Միջառարկայական կապերն ազդում են ուսումնական առարկաների բովանդակության և կառուցվածքի վրա: Յուրաքանչյուր ուսումնական առարկա հարակից առարկաների համար միջառարկայական այս կամ այն տեսակի կապերի աղբյուր է: «Միջառարկայական կապերը կարելի է դիտարկել որպես 4 առարկայական ուսուցման համակարգի անհրաժեշտ տարր, քանի որ առարկաները և նրանց հարաբերությունները չեն կարող հակադրվել միմյանց:

ՖԻԶԻԿԱՆ ԵՎ ՄՅՈՒՄ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Միջառարկայական կապերի խնդիրները

«Ֆիզիկան բոլոր գիտություններից ամենահիմնարար, ամենահամապարփակ գիտությունն է: Հսկայական է նրա ազդեցությունը ողջ գիտության զարգացման վրա», - գրել է Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Ռիչարդ Ֆեյնմանը:

Ուսուցման գործընթացում կարևոր տեղ պետք է հատկացնել միջառարկայական կապերին, որոնք ուսուցման հաջողության անհրաժեշտ պայմաններից են: Միջառարկայական կապերի մասին Յ. Ա. Կոմենսկին իր «Մեծ դիդակտիկա» աշխատությունում նշում է, որ ուսումնական առարկաների փոխկապակցված ուսուցումը երեխաներին սովորեցնում է բացահայտել ուսումնասիրվող առարկաների և երևույթների միջև կապերը. «Ամեն ինչ ամրապնդել բանականության հիմունքներով՝ նշանակում է ամեն ինչ սովորել՝ մատնացույց անելով պատճառները, այսինքն՝ ոչ միայն ցույց տալ, թե ինչպես է այս կամ այն բանը տեղի ունենում, այլ նաև ցույց տալ, թե ինչու դա այլ կերպ լինել չի կարող: Չէ՞ որ իմանալ որևէ բան, նշանակում է իրը ճանաչել իր փոխկապակցվածության մեջ»: Միջառարկայական կապեր գոյություն ունեն բոլոր առարկաների միջև: Այդ առարկաներից յուրաքանչյուրի ուսուցման ընթացքում ձեռք բերված գիտելիքները, ունակությունները և հմտությունները կիրառվում են մյուս առարկաների ուսուցման գործընթացում:

Ֆիզիկայի օրենքներն ու մեթոդները կիրառում են քիմիայում, կենսաբանությունում, աստղագիտությունում, գեոֆիզիկայում (երկրաֆիզիկայում) և այլուր: Ֆիզիկայի և մյուս բնական գիտությունների մերձեցումից են առաջացել կենսաֆիզիկան, ֆիզքիմիան, քիմֆիզիկան, երկրաֆիզիկան, աստղաֆիզիկան և այլն: Ֆիզիկայի արդյունավետ ուսուցումն անհնարին է առանց միջառարկայական կապերի հաստատման:

Ֆիզիկայի դասավանդման ժամանակ պետք է հենվել հարակից առարկաներից սովորողների ձեռք բերած գիտելիքների վրա: Ֆիզիկայի դասընթացն այնպես պետք է կառուցել, որ նրա ուսուցումը նպաստի մյուս առարկաների արդյունավետ ուսուցմանը:

Ֆիզիկայի և մյուս առարկաների միջև կապերի ստեղծումը հետապնդում է հետևյալ խնդիրները.

- Սովորողների մեջ ձևավորել բնության երևույթների վերաբերյալ միասնական պատկերացումներ:
- Ապահովել սովորողների գիտելիքների ընդհանրությունն ու համակարգությունը:
- Սովորողների մեջ ձևավորել միևնույն երևույթը տարբեր կողմերից դիտարկելու կարողություններ և դրանով նպաստել նրանց գիտելիքների խորացմանն ու ընթացիկացմանը:
- Ուժեղացնել ուսուցման պոլիտեխնիկական ուղղվածությունը: Սովորողների մեջ ձևավորել գիտելիքները գործնականում կիրառելու կարողությունները:
- Սովորողների մեջ ձևավորել ֆիզիկայի օրենքներն ու օրինաչափությունները տարբեր իրավիճակներում տարբեր օբյեկտների ուսումնասիրման համար կիրառելու ընդունակություններ:

Միջառարկայական կապերը դասկարգում են տարբեր հիմունքներով: Հիմնականում դրանք բաժանվում են ժամանակային հայտանիշների հիման վրա: Ըստ այդ հայտանիշների՝ տարբերվում են նախընթաց, ընթացիկ և հետանկարային կապեր:

Նախընթաց կապերը ֆիզիկայի դասընթացը կապում են այլ առարկաների ուսումնական նյութի հետ, որը սովորողները նախկինում են ուսումնասիրել: Օրինակ՝ «Բնագիտություն դասընթացից սովորողները ծանոթանում են «մակընթացություն» և «տեղեկատվություն» երևույթների հետ: Տիեզերական ձգողության օրենքն անցնելիս, նշվում է, որ այդ երևույթներն առաջանում են Լուսնի և Երկրի միջև գործող տիեզերական ձգողության ուժի ազդեցությամբ: «Բնագիտություն» դասընթացում ուսումնասիրվում են «Մթնոլորտ», «Ուժ և շարժում», «Աշխատանք և էներգիա» և այլ թեմաներ, որոնք բարձր դասարաններում խորացված ուսումնասիրում են ֆիզիկայի դասընթացում:

Ընթացիկ կապերն այն հասկացությունների, օրենքների, տեսությունների կապերն են, որոնք ուսուցանվում են տարբեր ուսումնական առարկաներից: Օրինակ՝ ընթացիկ կապեր են

հաստատվում ֆիզիկայի և քիմիայի միջև՝ ատոմի և նրա բնութագրի ուսուցման ժամանակ: Մաթեմատիկայի հետ ընթացիկ կապեր են հաստատվում ֆիզիկայի ամեն մի հաշվողական ինդրի լուծման ժամանակ:

Հեռանկարային կապերն այն կապերն են, որոնց դեպքում ֆիզիկայի դպրոցական դասընթացի նյութերը ծառայում են որպես հիմք այլ առարկաների ուսուցման համար: Օրինակ՝ «մատերիա», «տարածություն», «ժամանակ», «շարժում» հասկացությունները դիտարկվում են ֆիզիկայի դասընթացում, իսկ հետո ընդհանրացվում են հասարակագիտության դասընթացում:

Հեռանկարային կապերի օրինակ են ֆիզիկայի դպրոցական և բուհական դասընթացների, ինչպես նաև ֆիզիկայի և տեխնիկական առարկաների (էլեկտրատեխնիկայի, ռադիոտեխնիկայի) դասընթացների կապերը:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

«Մաթեմատիկան ոչ միայն ֆիզիկայի լեզուն է, այլև՝ տրամաբանությունը»,- ընդգծում է Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Ռիչարդ Ֆեյնմանը: Շատ հասկացություններ, օրինակ՝ «կետի կոորդինատներ», «վեկտոր», «մեծություն», «ուղիղ և հակադարձ համեմատականություն», «գծային կախում» և այլն, համարժեքորեն կիրառվում են ինչպես ֆիզիկայում, այնպես էլ մաթեմատիկայում:

Ֆիզիկայի ուսուցման հենց սկզբից օգտագործվում է մաթեմատիկան՝ ֆիզիկական մեծությունների չափման միավորները մեկը մյուսով արտահայտելիս, այդ մեծությունները որոշելիս և այլն: Լայնորեն կիրառվում են ոչ միայն հանրահաշվական գործողությունները, այլև երկրաչափական թեորեմները և եռանկյունաչափական բանաձևերը:

Մաթեմատիկայի գործող ծրագրերը հնարավորություն են տալիս ֆիզիկայի ուսուցման ժամանակ օգտվել ածանցյալի հասկացությունից:

Ֆիզիկայի և մաթեմատիկայի միջառարկայական կապերի հաստատումը դրական է ազդում նաև մաթեմատիկայի ուսուցման գործընթացի վրա: Մաթեմատիկան վերացական

գիտություն է: Ֆիզիկայի օրենքներում մաթեմատիկական բանաձևերի և թեորեմների կիրառումը այդ գիտությունը դարձնում է ավելի կոնկրետ և հետաքրքիր, նպաստում է սովորողների մաթեմատիկական գիտելիքների ամրապնդմանը, բարձրացնում է նրանց մաթեմատիկական կուլտուրան և զարգացնում է այդ առարկայի նկատմամբ սովորողների հետաքրքրությունը և վերջին հաշվով բարձրացնում է ուսուցման արդյունավետությունը:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ՔԻՄԻԱՅԻ ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Ֆիզիկան և քիմիան սերտորեն կապված են միմյանց: Ռուս մեծ գիտնական Մ. Վ. Լոմոնոսովի արտահայտությամբ՝ «Քիմիան և ֆիզիկան այնպես են միմյանց կապված, որ նրանցից մեկն առանց մյուսի լինել չի կարող»:

Այդ երկու գիտությունների մերձեցումից առաջացել են «ֆիզքիմիա» և «քիմֆիզիկա» ինքնուրույն գիտությունները:

«Ֆիզիկա» և «քիմիա» գիտությունների կապն արտացոլվում է նաև դպրոցական դասընթացում, և ֆիզիկայի ուսուցչի կարևորագույն խնդիրներից մեկն ուսուցման գործընթացում այդ կապերի հաստատումն է:

Միջառարկայական կապեր կարելի է հաստատել ֆիզիկայի և քիմիայի համար ընդհանուր հասկացությունների, օրենքների և տեսությունների ուսուցման գործընթացում:

Ֆիզիկայի և քիմիայի դասընթացներում ուսումնասիրվում են էներգիայի պահպանման օրենքը և էլեկտրոլիզի վերաբերյալ Ֆարդեյի օրենքը: Վերջին օրենքի ուսուցման ժամանակ ֆիզիկայի ուսուցիչը հենվում է քիմիայի սովորողների ձեռք բերած գիտելիքների վրա: Մասնավորապես՝ «էլեկտրոլիտներ», «էլեկտրական դիսոցում», «օքսիդավերականգնման ռեակցիաներ» և այլ հասկացություններ սովորողները յուրացնում են նախօրոք՝ քիմիայի դասընթացից:

«Ներքին էներգիա» հասկացությունը բացատրելիս ֆիզիկայի ուսուցիչն ընդգծում է, որ այդ էներգիայի մեջ է մտնում նաև քիմիական էներգիան:

Երկու դասընթացներում էլ ուսումնասիրվում է մոլեկուլային կինետիկ տեսությունը:

Քիմիական տարրերի տառերը, նշանները, քիմիական բանաձևերը, Մենդելևի պարբերական համակարգը մանրամասն ուսումնասիրվում են միայն քիմիայի դասընթացում: Իսկ այդ ամենը ֆիզիկայի ուսուցման գործընթացում օգտագործվում են «Ատոմային ֆիզիկա» և «Ատոմի միջուկի ֆիզիկա» բաժինները ուսումնասիրելիս:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԿԵՆՍԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Ֆիզիկայի և կենսաբանության կապերը շատ հին են և բեղմնավոր:

Կենսաբանության առարկայի ուսումնասիրման ժամանակ օգտագործվում են ֆիզիկայի այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են «ջերմության քանակը», «ջերմաստիճանը», «լույսը», «խոնավությունը» և այլն: Մի շարք սարքեր, օրինակ՝ խոշորացույցը, մանրադիտակը, կշեռքը և կշռաքարերն օգտագործվում են միաժամանակ ֆիզիկայի և կենսաբանության ուսուցման ընթացքում:

Ֆիզիկայի ուսուցման հենց առաջին աստիճանում մոլեկուլների չափերի մասին գաղափար տալու համար դրանք համեմատում են բույսերի, օրինակ՝ խնձորի հետ՝ նշելով, որ մոլեկուլն այնքան անգամ փոքր է միջին չափի խնձորից, որքան անգամ խնձորը՝ երկրագնդից: «Արագություն» թեման ուսումնասիրելիս սովորողները մարմինների շարժման միջին արագությունների աղյուսակում ծանոթանում են ամենադանդաղաշարժ կենդանիների՝ խիտունջի, կրիայի և սենյակային ճանձի արագությունների մեծությունների հետ: Դիտումները սույս են տալիս, որ սովորողներն առավել շատ հետաքրքրություն են ցուցաբերում այն ամենի նկատմամբ, ինչն անմիջականորեն առնչվում է նրանց կենսափորձի և առօրյա դիտումների հետ:

Մենք գիտենք, որաշակերտները միշտ էլ որոշակի հետաքրքրություն են ցուցաբերում կենդանիների նկատմամբ: Նրանք հաճույքով են այցելում կենդանաբանական այգի և հետաքրքրությամբ են դիտում կենդանիների վերաբերյալ հեռուստատեսային հաղորդումները: Օգտվելով երեխաների այդ հետաքրքրությունից՝ առարկան կարելի է

դարձնել գրավիչ, եթե ֆիզիկայի ուսումնական նյութի մեջ օգտագործել կապը կենդանական աշխարհի հետ, այսինքն՝ ստեղծել միջառարկայական կապեր: Օրինակ՝ 8-րդ դասարանում «Ձայնային ալիքներ» թեման ուսուցանելիս կարելի է դիտարկել հետևյալ օրինակը:

Մի շարք միջատներ, օրինակ՝ մոծակները, ճանճերը և մեղուները, չունեն ձայնի օրգաններ, սակայն նրանք բզզում են: Ինչո՞վ է պայմանավորված նրանց բզզոցը:

Միջատների բզզոցը լսվում է այն ժամանակ, երբ նրանք թռչում են կամ պատրաստվում են թռիչքի: Բոլոր դեպքերում բզզոց առաջանում է այն ժամանակ, երբ նրանք թափահարում են իրենց թևիկները: Ամեն մի մեխանիկական տատանում, որը տեղի է ունենում 16-ից մինչև 20 հազար հերց հաճախականությամբ և մարդկային ականջին է հասնում 10-12 Վտ/մ² ինտենսիվությամբ, ընկալվում է որպես ձայն: Ահա թե ինչու, երբ միջատները թափահարում են իրենց թևիկները, լսվում է նրանց բզզոցը:

Ֆիզիկայի և բուսաբանության միջև միջառարկայական կապը կարելի է հաստատել՝ բուսական աշխարհից բազմաթիվ օրինակներ բերելով: Դիտարկենք դրանցից մեկը:

Ձմռանը ինչու՞ չեն ցրտահարվում հողի տակ մնացած կարտոֆիլն ու գազարը: Քանի որ հողը և նրա վրայի ձյան ծածկոցը ջերմության վատ հաղորդիչներ են, թույլ չեն տալիս ցրտահարվելու իրենց տակ գտնվող բանջարեղենը:

Ֆիզիկայի և կենսաբանության միջև առարկայական կապեր կարելի է ստեղծել արտադասային պարապմունքների ժամանակ՝ թեմատիկ երեկոներ և ցերեկույթներ կազմակերպելիս: Օգտվելով Գ. Պետրոսյանի «Հետաքրքրաշարժ հանրագիտարան: Ֆիզիկան մեր շրջապատում» գրքից՝ կարելի է կազմակերպել հետևյալ թեմատիկայով միջոցառումներ.

- Ֆիզիկան այգում և բանջարանոցում:
- Ֆիզիկան կենդանիների աշխարհում:
- Ֆիզիկան մարդու օրգանիզմում:
- Ֆաունա և ֆլորա: Կրկին բույսերի և կենդանիների աշխարհում:

Ֆիզիկայի դասերին և արտադասային պարապմունքների ժամանակ ուսուցանվող թեմայի հետ առնչվող կենդանական և բուսական աշխարհից բերված օրինակները ոչ միայն զարգացնում են սովորողների ճանաչողական հետաքրքրությունները, այլև խորացնում են ֆիզիկայի և կենսաբանության առարկաներից սովորողների ձեռք բերած գիտելիքները:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԱՍՏՂԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Դպրոցական աստղագիտության դասընթացի բովանդակությունն ընդգրկում է հիմնականում աստղաֆիզիկայի հարցերը: Աստղաֆիզիկա բառն ինքնին արտացոլում է աստղագիտության և ֆիզիկայի կապը: Այդ գիտություններն ունեն ընդհանուր առարկայական տիրույթ՝ մատերիայի միկրո, մակրո և մեգամակարդակները, ինչպես նաև նույն հետազոտության մեթոդներն ու ընդհանուր օրենքները: Դա է պատճառը, որ շատ երկրներում այդ երկու առարկաներն ուսումնասիրվում են մեկ միասնական ինտեգրված դասընթացի մեջ:

Աստղագիտության դասերին Արեգակնային համակարգությունն ուսումնասիրելիս նշվում է, որ երկնային մարմինների գանգվածները որոշվում են՝ օգտվելով տիեզերական ձգողության օրենքից: Մակընթացության և տեղատվության երևույթները նույնպես բացատրվում են տիեզերական ձգողության օրենքով:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ և ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Նախկինում աշխարհագրությունը հայտնաբերող, նկարագրող գիտություն էր, իսկ այժմ զարգանալով վեր է ածվել կառուցողական-կոնստրուկտիվ գիտության: Եթե նախկինում աշխարհագրությունը պատասխանում էր Բ՞նչը , որտե՞ղ հարցերին, ապա այժմ նաև ինչպե՞ս և ինչու՞ հարցերին: Այսինքն, աշխարհագրությունը նկարագրողականից վերածվել է բացատրողական գիտության: Ամենասկզբում եղել է մեկ գիտություն. գիտություն բնության

մասին: 16-17 դարերից մայր գիտությունից տրոհվել են կենսաբանությունը, քիմիան , ֆիզիկան և աշխարհագրությունը: Ամենասկզբում եղել է մեկ գիտություն. գիտություն բնության մասին: 16-17 դարերից մայր գիտությունից տրոհվել են կենսաբանությունը, քիմիան , ֆիզիկան և աշխարհագրությունը: Ֆիզիկական աշխարհագրությունն ուսումնասիրում է երկիր մոլորակի բնությունը և այնտեղ ընթացող բոլոր երևույթներն ու օրինաչափությունները: Հայաստանի աշխարհագրական դիրքի, սեյսմիկ ալիքների, սեյսմիկ գոտիների, սեյսմակայունության բարձրացման, երկրաշարժից պաշտպանվելու միջոցների և էկոլոգիական գիտելիքների սերմանման գործում մեծ նշանակություն ունի ֆիզիկայի և աշխարհագրության միջ առանկայական կապը:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ և ԷԿՈԼՈԳԻԱՅԻ ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Էկոլոգիական շատ խնդիրներ, հատկապես տեխնածին, անտրապոզեն խնդիրները հասկանալու և դրանց լուծումները առաջարկելու համար կարևոր է ֆիզիկայի, քիմիայի, կենսաբանության, աշխարհագրության իմացությունը, իսկ ՏՀՏ միջոցների կիրառման և ինտերնետի շնորհիվ սովորողը ստանում է տեղեկատվություն, ձեռք է բերում գիտելիքներ և հմտություններ, որոնք նա կարող է կիրառել էկոլոգիական նոր ուսումնական նյութեր պատրաստելիս, կյանքում: Սովորողները պետք է դպրոցից ծանոթ լինեն էկոլոգիական խնդիրների հետ, փորձեն լուծել այնպիսի հիմնահարցեր, որոնք վերաբերվում է իրենց շրջապատին: Կարողանան տեսնել, գնահատել, կանխել իրենց շրջապատում տեղի ունեցող բնապահպանական խախտումները, դպրոցում ձեռք բերած գիտելիքներն ու հմտությունները փոխանցեն ընտանիքի անդամներին և ընկերներին:

- Էներգախնայողություն
- Էներգասպառման հետևանքները
- Էներգետիկ ճգնաժամ
- Էներգիայի սպառում և երկրորդային մշակում, թափոնների օգտագործումը Արեգակը՝ որպես էներգիայի հիմնական աղբյուր

- Ճառագայթում Ուսումնական ճամփորդություններ

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Պատմական ակնարկ. «Ծովի ձայնը կարող է սպանել մարդկանց. Բերմուդյան եռանկյան առեղծվածը»:

Հին ծովային պատմություններում հաճախ հիշատակվում է այն մասին, որ երբեմն բաց օվկիանոսում հանդիպել են նավեր, որոնց անձնակազմն ու ուղևորները գտնվել են մահացած՝ ամեն մեկն իր տեղում, կամ ոչ ոք չի եղել նավի վրա, և առկա են եղել հապճեպ փախուստի նշաններ: Անկասկած, նավի անձնակազմը և ուղևորները փորձել են փրկվել իրենց վրա հասնող անսպասելի մահից:

1948 թ. «Ուրանգ Մեդան» հոլանդական նավի նավապետը ռադիոյով հաղորդել է աղետի ազդանշան՝ տեղեկացնելով, որ բոլոր նավաստիները մահացել են, ինքն էլ է մահանում: Պատահարի վայր հասած փրկարարները նավի վրա հայտնաբերել են միայն մահացածներ: Տարբեր տեղերում, դեմքերին սարսափի արտահայտությամբ, ընկած են եղել մարդկանց դիակներ: Ավազակների հարձակումը բացառվում էր. մարմինները եղել են անվնաս, առանց կռվի հետքերի, թանկարժեք իրերն էլ՝ բոլորն իրենց տեղերում:

1960 թ. Ատլանտյան օվկիանոսում հայտնաբերվել են երկու բացարձակ անմարդ առագաստանավեր՝ ջրի, մթերքի և փրկարար միջոցների պաշարով: Ի՞նչն է ստիպել մարդկանց լքել նավը: Եվ էլի նման շատ դեպքեր են գրանցվել ծովային պատմություններում:

Այդ խորհրդավոր դեպքերը կապված են Համաշխարհային օվկիանոսի որոշ շրջանների հետ: Ատլանտյան օվկիանոսի այդպիսի շրջաններից մեկը Բերմուդյան կղզիների, Ֆլորիդա թերակղզու միջին մասի և Պուերտո Ռիկո կղզու միջև է /ցույց տալ քարտեզի վրա/: Այդ շրջանն անվանում են Բերմուդյան եռանկյունի: Այդ երևույթի ճշմարիտ բացատրությունը

երկար ժամանակ մնացել է հանելուկ, և միայն վերջին շրջանում է բացահայտվել դրա պատճառը:

1937 թ. ռուս ֆիզիկոս Վ. Շուլեյկինն ապացուցել է, որ երբ քամին սլանում է ալեկոծվող ծովի վրայով, օդում առաջանում են մեր լսողությանն անհասանելի ցածր հաճախության ենթաձայնային ալիքներ, որոնք ի գործու են անցնել մեծ տարածություններ: Մոտավորապես 7 Հց հաճախությամբ ենթաձայներն առաջացնում են սարսափելի վախի զգացում, խելագարության նուպաներին համանման երևույթներ, և մահացու են մարդկանց համար:

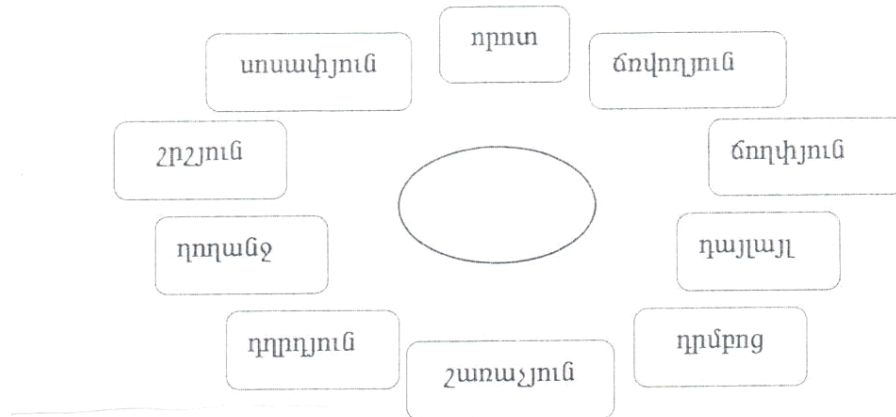
„Ռեզոնանսի երևույթը „ուսումնասիրելիս բերել օրինակ՝

1760 թ. Ֆրանսիայի Անժեր քաղաքի մերձակա 102մ երկարությամբ կամրջով անցնելիս ջրկատիզինվորների քայլերի հաճախությունը համընկել է կամրջի սեփական հաճախությանը: Դրանից կամրջի հարկադրական տատանումների լայնույթը այնքան է մեծացել, որ կամուրջը պահող շղթաները չեն դիմացել և կտրվլ են: Կամուրջը փլուզվել և ընկել է գետը:

Համանման դեպք է տեղի ունեցել 1905 թ. Պետերբուրգում՝ Ֆոնտանկա գետի վրա կառուցված Եգիպտական կամրջով գվարդիական հեծելավշավի անցնելու ժամանակ: Այդօրինակ կործանարար պատահարներից խուսափելու համար բոլոր գորախմբերը, համաձայն հրահանգի, կամուրջներով անցնում են ոչ համաքայլ , այլ ազատ քայլքով:

ՖԻԶԻԿԱ ԵՎ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԸ

- „Ինչպիսի ձայներ գիտեք, հարցի շուրջը իրականացնել մտքերի տարափ

Ջրերի ձայնը միշտ էլ գրավել է ունկնդիրների ուշադրությունը:

Բանաստեղծները ջրերին լեզու են վերագրել և նրանց ձայնի մեջ գերբնական և խորհրդավոր բան որոշել:

Ջրերի լեզուն ասես ինձ համար

Կիսով սովորած օտար լեզու է.

Ինչ էլ որ ասեն՝

Հասկանում եմ լավ,

Բայց պատասխամանել

Չեմ կարողանում...

Պարույր Սևակ

Ֆիզիկայից ձեռք բերած գիտելիքներով բացատրել ինչու են կարկաչում աղբյուրներն ու առվակները, երբ են աղմկում գետերը գետերը և ինչու են շառաչում ջրվեժները, ինչից են կախված ջրի ձայնի տոնը և բարձրությունը:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ և ԱՐՎԵՍՏԻ ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Ֆիզիկայի գիտելիքները բազմակողմանիորեն օգտագործվում են արվեստի տարբեր ճյուղերում: Չայնային ալիքներ թեման շատ սերտորեն կապված է երգ-երաժշտության հետ, իսկ օպտիկական երևույթները նկարչության հետ:

Վերածննդի դարաշրջանի իտալացի խոշոր մտածող Լեոնարդո Դա Վինչին մարդկության պատմության մեջ այն եզակի անհատներից է, որոնք բացառիկ ընդունակություններ են դրսևորել բազմաթիվ բնագավառներում:

Նա եղել է նկարիչ, քանդակագործ, գիտնական, գյուտարար և ճարտարագետ: Բազմաթիվ են նրա աշխատանքները ֆիզիկայի բնագավառում: «Դատարկ են և մոլություններով հարուստ այն գիտնականները, որոնք ծնված չեն փորձից՝ ցանկացած հավաստիության հորից և չեն ավարտված դիտողության փորձով»:

Նշանակալի են Դա Վինչիի հետազոտությունները մեխանիկայում: Նա հետազոտել է թեք հարթության վրա գտնվող բեռի 4 տարբեր տիպի լծակների հավասարակշռության պայմանները: Դինամիկայում ուսումնասիրել է նետված մարմինների և թեք հարթության վրայով կատարվող շարժումները: Լեոնարդոն ոչ միայն գիտեր որ օդը կշիռ ունի, այլ հնարել է մթնոլորտային ճնշումը չափելու և եղանակը կանխատեսելու սարք: Նա մեծ ներդրում է ունեցել հիդրոստատիկայում և հիդրավլիկայում: Նա մշակել է ծովում ալիքների շարժման տեսությունը և համարել է, որ լույսը, գույնը, ձայնը և հոտը մինչև իսկ մտածողությունը տարածվում են ալիքների ձևով:

Օպտիկայում մշակվել է «Լուսինը մեծ տեսնելու ակնոցի » նախագիծը և առաջինն է հայտարարել, որ Լուսնի մոխրագույն լույսը պայմանավորված է Երկրից նրա վրա ընկնող ճառագայթների անդրադարձմամբ:

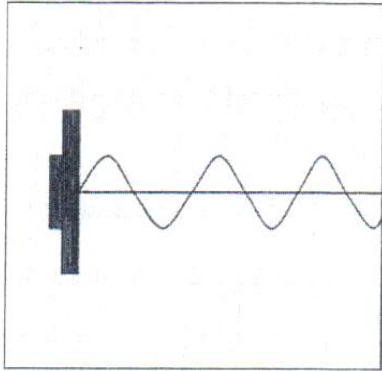
Կարելի է երկար թվարկել այն սարքերը ու հարմարանքները, որոնք նախաձեռնել և պատրաստել է Դա Վինչին, ընդհուպ մինչև մարդուն թռչելու հնարավորություն սովոր սարքերը՝ ուղղաթիռի և անկարգելի նախագծերը, որոնք ակնհայտորեն դուրս էին նրա ժամանակի պահանջմունքներից:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ՕՏԱՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ՄԻԶԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

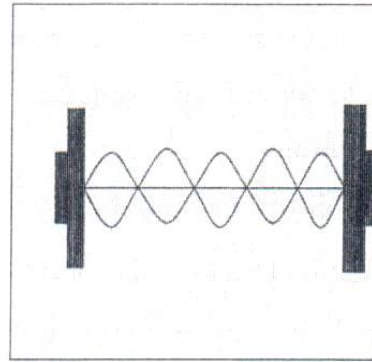
Ուսումնական նյութեր ստեղծելիս անհրաժեշտություն է առաջանում օգտագործել օտարալեզու գրականություն, դասերի ժամանակ տեսանյութերը հաճախ նույնպես լինում են օտար լեզուներով՝ ռուսերեն, անգլերեն: Այդ պատճառով կարևորվում և խրախուսվում է օտար լեզուների լավ իմացությունը և օգտագործումը: Էկոլոգիական տարբեր միջազգային մրցույթների ժամանակ, ոչ հայախոս միջավայրում սովորողները աշխատանքները ներկայացնում են օտար լեզուներով:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻԶԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Ռուս կոմպոզիտոր և մեծ մանկավարժ Դմիտրի Կաբալևսկին ասում էր. ,, Երաժշտության հանդեպ հետաքրքրությունը, հրապուրանքը և սերը պարտադիր պայման են, որպեսզի այն լայն բացվի և նվիրի երեխաներին իր գեղեցկությունն ու կատարի դասիարակչական ու ճանաչողական դերը ,,:

Չայնային ալիքը
շարժվում է անարգել

Չայնի ճանապարհին անդրադարձնող
արգելք է դրված

Չայները շրջապատում են մեզ . ծնված օրվանից լսում ենք լաց ,ծիծաղ, աղմուկ,երաժշտություն,սակայն երևի թե երբեք չենք մտածել , որ կարելի է ձայնը շոշափել:Օրինակներից ամենապարզը ,որ վկայում է ձայնի ֆիզիկական ներկայության մասին ,բարձր երաժշտության ժամանակ փոքրիկ առարկաների շարժվելն է: Սակայն պարզվում է,որ ձայնը կարելի է օգտագործել նաև համեմատաբար մեծ առարկաների շարժելու, օդում պահելու համար: Երբ ձայնի աղբյուրի դիմաց չկա արգելք, ձայնային ալիքն ուղղակի տարածվում և կորչում է տարածության մեջ:Եթե ձայնը լինի ուժգին, ապա կարող է շարժվել ճանապարհին հանդիպած փոքրիկ առարկաները (հենց այդպես մենք լսում ենք ձայնը՝ այն տատանում է մեր ականջի թմբկաթաղանթը):

Եթե ձայնի ճանապարհին տեղադրենք անդրադարձնող պատ կամ ևս մեկ ձայնի աղբյուր,ապա դրանց միջև տարածությունը կբաժանվի փոքրիկ կանգուն տիրույթների: Այս տիրույթները նկարում պատկերված տեսքն ունեն՝երկու ալիք,որոնցից մեկի փոփոխությունը հակառակ է մյուսի փոփոխությանը:Եթե այդպիսի տիրույթում մի փոքրիկ մարմին դնենք ,այն կմնա այդտեղ՝ձայնը կստիպի նրան „լողալ,, օդում՝երկու կողմից ազդելով:

Մարդը միշտ ապրել է ձայների և աղմուկի աշխարհում: Մեծ հզորության ձայներն ու աղմուկներն վնասում են լսողության ապարատը,նյարդային կենտրոնները առաջացնում են ցավի զգացողություն և սթրես: Տերևների ցածր խշշոցը, առվի կարկաչը,թռչնի դայլայլը,մեղմ երաժշտությունը հանգստացրել է մարդուն, հանել սթրեսի վիճակից:

Կապը երաժշտության և բույսերի միջև ոչ այնքան հեռու անցյալում երևակայական էր համարվում, իսկ այժմ այն բազմաթիվ նոր փաստերով ստացել է գիտական նոր հիմնավորում: Պարզվել է,օրինակ որ երաժշտությունը բարձրացնում է ցանքի արդյունավետությունը, նպաստում է բույսերի զանգվածի ավելացմանը,ակտիվացնում է նրանց ծաղկումը, ազդում է ծաղիկների գույնի փոփոխության վրա, արագացնում է պտուղների հասունացումը և բարձրացնում դրանց որակը: Բույսերը գերադասում են „ունկնդրել“, հանգստացնող երաժշտություն, իսկ աղմկոտ երաժշտության տակ նրանց կենսական ակտիվությունը պակասում է՝ փոքրանում են տերևների և արմատների չափսերը, պակասում բույսի ընդհանուր զանգվածը: Այդ դեպքերում բույսերը նույնիսկ թեքվում են ձայնին հակառակ կողմ՝ կարծես ցանկանալով խուսափել այդ երաժշտության բացասական ազդեցությունից:

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ՄԱՍ

Հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել ֆիզիկայի և հանրակրթական առարկաների միջառարկայական կապերը:

Ս.թ. նոյեմբեր ամսին կատարել եմ հետազոտական աշխատանք <Հակոբ Կոջոյան> կրթահամալիրի 10Ա, 10Բ, 10Գ, 10Դ դասարաններում <Բնության ուժերը>, թեմայով, որի ընթացքում աշակերտները օգտագործել էին ֆիզիկայի կապը մաթեմատիկայի, քիմիայի, պատմության, արվեստի պատմության, նկարչության և դիզայն առարկաների միջև:

Յուրաքանչյուր դասարան բաժանվել էր հինգ խմբերի և յուրաքանչյուր խումբ ներկայացրեց նախապես հանձնարարված առաջադրանքը: Աշակերտները բազմակողմանի և շատ ինքնատիպ լուծումներով ներկայացրեցին բնության ուժերը: Դասապրոցեսի ընթացքում կատարվեցին փորձարարական աշխատանքներ, խնդիրների լուծումներ, ներկայացվեցին պատատոներ, դիզայներական լուծումներով մոդելներ, անիմացիոն տեսահոլովակներ, պատմական ակնարկներ, համակարգչային աշխատանքներ: 10Ա դասարանում

կազմակերպվեց բաց դաս տնօրինության և դասավանդող ուսուցիչների ներկայությամբ:
Արդյունքները գոհացուցիչ էին՝

10Ա-----90%

10Բ-----80%

10Գ-----68%

10Դ-----63%

Եզրակացություն

- Միջառարկայական կապերի շնորհիվ նոր նյութը ավելի բազմաբովանդակ, առավել մատչելի ու դյուրին է դառնում ինչպես բնագիտական, այնպես էլ հումանիտար առարկաների ուսուցման դեպքում:
- Ջարգանում են սովորողների մի շարք կարողություններ, հատկապես մտածելու և տրամաբանելու ունակությունները: Կարելի է միանշանակ պնդել, որ բնագիտական առարկաները պետք է ուսումնասիրվեն միջառարկայական կապերի ստեղծման հիման վրա:
- Բնագիտության, ֆիզիկայի, քիմիայի, կենսաբանության, աշխարհագրության թեմաների փոխկապակցված ուսումնասիրումը սովորողներին ցույց է տալիս աշխարհի միասնականությունը: Միջառարկայական կապերի պահպանումը ժամանակակից դպրոցում ուսուցման կարևորագույն սկզբունքներից մեկն է: Այն ապահովում է բնագիտական և հումանիտար առարկաների փոխադարձ կապը և կյանքի հետ դրանց սերտ առնչությունը:
- Աշխատանքային փորձը ցույց է տալիս, որ միջառարկայական կապերը բարձրացնում են ուսման արդյունավետությունը:
- Տարիների ուսումնասիրության ընթացքում պարզվել է, որ կարելի է ֆիզիկայի դասերին օգտագործել դրվագներ գեղարվեստական գրականությունից՝ դասերն առավել հետաքրքիր, բովանդակալից և հասկանալի դարձնելու համար: Այդպիսի կապը հնարավորություն է տալիս նաև աշակերտներին մղել դեպի գեղարվեստական գրականություն, մի բան, որ խիստ կարևոր է մեր ժամանակներում:
- Միջառարկայական կապերի շնորհիվ կատարվում է աշակերտների մոտիվացում, հետաքրքրության բարձրացում ֆիզիկա առարկայի նկատմամբ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Գ.Պ.Պետրոսյան -Ֆիզիկայի ուսուցման տեսություն և մեթոդիկա- Զանգակ 2012.
- Գ.Պ. Պետրոսյան-Ֆիզիկան մեր շրջապատում- Զանգակ 2005.
- Ընտանիք և դպրոց-4.2017.
- Բնագետ-
- Հանրակրթության պետական չափորոշիչ
- Բնագետ Համահայկական II գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան-2009թ
- Բնագետ Համահայկական III գիտաժողով <Բնագիտությունը 21-րդ դարում: Ուսուցման հիմնախնդիրներ և լուծումներ> գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան-2012թ
- <Մաթեմատիկան դպրոցում> թիվ 3, 2015թ.
- Սարգսյան Տ., Համակարգչային խաղերը ինտեգրացված ուսուցման գործընթացում, ԿԱԻ, Մանկավարժություն, Երևան,

2011:

- Սերոբյան Եր., Նիկողոսյան Գ., Մկրտչյան Գ., Խալիֆյան Լ.,

Միջառարկայական կապերը ֆիզիկայի և մաթեմատիկայի

դպրոցական դասընթացում, «Միխիթար Գոշ», 2019

- Ֆեդորովա Վ.Ն. Բնական-մաթեմատիկական առարկաների միջառարկայական հաղորդակցություն. Ուղեցույց ուսուցիչների համար. - Մ .: Կրթություն, 1980. - Ս. 12-27: